

Az ifjúsági nyelv szókészletének eredete

1. „Aránylag új fejlemény a rétegnyelvek között. Előzményei a diáknyelv meglehetősen régi múltjába nyúlnak vissza, de a mai ifjúság sajátos nyelvhasználata nem korlátozódik a diákságra, hanem — bizonyos árnyalati különbségekkel — kiterjed az egész korosztályra (a tizen- és huszonévesekre), foglalkozástól, társadalmi helyzettől és rétegződéstől függetlenül” (Mai magyar nyelvünk. Szerk.: Grétsy László. Bp., 1976. 92). A szakirodalom csak az 1960-as évektől

beszél az ifjúsági nyelvről mint önálló rétegnyelvről. Az első nagyobb értékelő tanulmány is ekkor jelent meg erről a nyelvváltozatról (Kovalovszky Miklós: Az ifjúság nyelvéről. Valóság, 1963. 5. sz. 66—75). Addig diáknyelvről szoktak beszélni, a tanulók csoportnyelvéről, „amely az irodalmi nyelvtől, a köznyelvtől és a népnyelvtől csak a szókincsben tér el, s ezek az eltérő szavak főleg az iskolai életre vonatkoznak” (Matijevics Lajos: A vajdasági magyar diáknyelv. Újvidék, 1972. 24).

Bár a régi diáknyelvi gyűjteményekben sok olyan szó szerepel, amely nem az iskolai életre vonatkozik, de minthogy az iskolai élet szavai alkotják e szókincs zömét, a diáknyelv elnevezés és a csoportnyelvek közé sorolás teljesen indokolt volt. A nem iskolai fogalmakat jelölő szók beszívárgása a diáknyelvbe már a XVIII. században elkezdődött. Ma pedig annak vagyunk tanúi, hogy szinte teljesen eltűntek azok a különbségek, amelyek régebben a diáknyelv és a nem iskolába járó fiatalság nyelve között megfigyelhetők voltak. Ma már nem egy iskola, egy kollégium vagy akár egy város a diáknyelv egy-egy változatának a határa, mint lehetett a XVII—XVIII. században a sárospataki vagy a debreceni kollégium, hanem általában ugyanazt a nyelvet beszélik Nyiregyházán, Jászberényben, Körmenten, sőt — Matijevics idézett művének szótára szerint — jórészt a jugoszláviai Újvidéken is. S ennek a nyelvhasználatnak az a jellemzője, hogy az iskolai élet fogalmai csak a kisebb részét alkotják, a nagyobb rész az élet legkülönbözőbb területeire és mozzanataira vonatkozik, mindarra, ami csak a fiatalság életével kapcsolatba kerül vagy kerülhet. A fiatalságnak ezt a szókincsét, szóhasználatát nevezzük ifjúsági nyelvnek.

Az általánosságban egységes nyelvváltozat kialakulása annak a következménye, hogy a serdülő- és az ifjúkor sajátos lelkialkata, az ötvenes évek végének és a hatvanas évek elejének különleges társadalmi, iskolapolitikai helyzete és nem kis mértékben a beatzene (vö. Kőbányai János: Beat-ünnep. Látóhatár, 1978. nov. 188) a fiatalságot többé-kevésbé egységes réteggé kovácsolta. Az azonos vagy rokon pszichológiai vonások, a hasonló tanulási, munka-, sportolási és szórakozási lehetőségek kialakítottak egy bizonyos magatartásformát, és kitermelték az ennek megfelelő nyelvhasználatot, amelyet ma a fiatalság nyelvének nevezünk, és a rétegnyelvek egyikeként tartunk számon.

2. Az ifjúsági nyelv a köznyelv és több szaknyelv sajátos ötvözete. Azt jelenti ez, hogy szókészletét a köznyelvből és a különböző csoportnyelvekből merítette és meríti. Sok szavának az eredetét azonban csak nagyon nehezen vagy egyáltalán nem lehet kideríteni, ugyanis a szavak a nyelvi rétegekben való vándorlásuk során gyakran igen nagy mérvű jelentésváltozáson mentek át. Az ifjúsági nyelv meglehetősen sok idegen elemet is tartalmaz. Egy részük az átadó szaknyelvekből került át, másokat pedig az iskolában tanult idegen nyelvekből, a televízióból, a rádióból és az olvasmányaikból vettek át a fiatalok.

3. a) Az ifjúsági nyelv szavainak zöme — a többi rétegnyelvhez és a csoportnyelvekhez hasonlóan — a k ö z n y e l v b ől való. Az átvétel során azonban e szók jelentésváltozáson mennek át, tehát mást jelentenek az ifjúsági nyelvben, mint a köznyelvben.

A jelentésváltozások módjai közül a névátvitelnek van igen fontos szerepe e nyelvi réteg szókészletének gazdagításában. A hasonlóságon és az érintkezésen alapuló névátvitelre egyaránt igen sok példát találhatunk. Ötletesség,

alkotó fantázia tükröződik igen sokszor az így létrejött szavakban. Gyakran igen nehéz felfedni és nyomon követni, hogy milyen képzettársítás útján keletkeztek, s néha csak következtetni tudunk a jelentésváltozás okára. Példák: *csónak*, *ladik*, *hajó* (cipő); *cső* (nadrág); *madzag*, *kötő* (nyakkendő); *trombita* (orr); *csőr*, *csipogó*, *fecsegő* (száj); *lapát*, *takaró*, *legyező*, *vitortla* (fül); *szipka*, *mankó*, *lőcs*, *pálca*, *kóró*, *pipa*, *pata*, *csülök* (láb); *bőr*, *anyag*, *massza*, *moha*, *macska*, *portéka*, *tyúk*, *csibe*, *tojó*, *áru* (leány, nő); *ürge*, *mókus*, *madár*, *tag*, *fej* (férfi); *siló*, *takarmány*, *burok* (étel); *szűnyog* (sovány fiú); *hordó*, *hájtömeg* (kövér); *bunkó*, *furkó*, *süket*, *hangyás*, *elefánt* (buta); *adi*, *endre* (ötszázforintos); *szobor* (tízforintos); *bélás* (kétforintos); *pirosasú* (százás). Sok a köznévvé vált tulajdonnév: *piroska* (vöröshajú), *pacalgyuri* (kövér), *venyigejani* (buta), *aladár* (fiú), *andrás* (rendőr) stb.

Sokszor az új jelentést az adja, hogy két köznyelvi szóból, amelyek a köznyelvben nem állhatnak egymás mellett, szó szerkezetet vagy szóösszetételt hoz létre az ifjúság. Pl.: *szűnyogcsődör*, *izompacsirta*, *szűzfülű* (nem hallgatja meg a malac viceket), *szördízél* (ló), *macskabenzin* (tej), *apatej* (bor), *észgyár* (igen okos), *agytröszt*, *tanbolond* (tanár), *mirelit fül*, *konzerv fül* (elálló fül), *lordok háza*, *napozik a föld alatt* (meghal), *menő duma* stb.

Az igéket hozzájuk nem illő igekötővel kapcsolják össze, s így kap az ige új jelentést: *becsokol*, *betörülködik* (berúg); *lepang*, *lelomboz* (elkeresedik); *fölpörög*, *berág* (feldühösödik); stb.

Sokszor azzal hökkenti meg a fiatal a hallgatóját, hogy a szónak a helyzethez nem illő vagy a köznyelvben nem használt szinonimáját használja. „Ez disznóság!” — mondja a köznyelv. „Ez sertésség!” — hangzik a diáknyelvben. Az arcátlan helyett a *képetlen*, a bogaras helyett a *hangyás* szó járja.

A köznyelv szavainak, szólásainak felhasználásával, az utóbbiak elferdítésével vagy azok analógiájára sajátos szólásokat teremt. Az ifjúsági nyelv frazeológiája hihetetlenül gazdag. 53 kutatóhelyről több mint 800 szólást jegyeztek fel gyűjtőim. Sok közülük minden kutatóhelyen ismert, mások pedig csak egy-egy helyen. A rétegnyelv legváltozékonyabb része. Ha egy-egy szólás közismertté válik, sokan használják, már megúnt közhely lesz, s újat találnak ki helyette. A nagyvárosokban születnek, s onnan kerülnek át a kisvárosok, a községek nyelvhasználatába. De mire ide jutnak, a nagyvárosi fiatalság már újakat talált ki ezek helyébe. A szólásoknak e gyors változása miatt érezzük azt, hogy a fiatalok nyelve friss, találékony és kifejező.

A szólások zöme szóláshasonlat. Egy részük közismert szólások átalakítása, megváltoztatása. Az ifjúságnak azonban a sajátosságos szólásaival nem az a célja, hogy valamit szemléletessé tegyen, hanem inkább az, hogy újat és nagyot mondjon, a beszédével is feltűnjön; de igen sokszor csak a beszédterhelék szerepét játssza a szólás. Sok közöttük a friss, az ötletes alkotás, de sok az izléstelen és durva találmány is. Pl.: *Pattog, mint a nikkelbolha*; *Bőg, mint az álmos tehén*; *Röhög, mint akinek a hóna alá köptek*; *Olyan vagy helyből, mint más nekifutásból*; *Olyan dagadt, hogy csak a körorvos tudná megvizsgálni*; *Összement, mint a vizes harisnya*; *Kitört, mint a véceajtó* (elfogta a düh); *Rojtos, mint a farmer szegélye*; *Olyan a lába, mint a totóban az x*; *Olyan x a lába, hogy két lavórban sem tudná megmosni*; *Olyan kicsi, ha leül a föbe, rácsöpög a harmat*; *A szesz lassú méreg, de mi ráérünk*; *Ne tanulj, inkább igyál, az jobban meglátszik rajtad*; *Mindenütt jó, de legjobb a sör*; *Amit ma megihatsz, ne halaszd holnapra*; *Kinek lesz ettől gyereke?* (Nem érdekes); *Örülnek otthon, hallják, hogy eszik a fiuk* (Ne csámcsogj!); *Na, még vili!* *Nem, majd mákos!* (Természetesen);

Bedobja a rikácsot (kiabál); Kétoldali munkaundora van; Nem komálja a munkát (nem dolgozik) stb.

A köznyelv a folytonosan változó és örökké megújuló ifjúsági nyelvnek a legfontosabb forrása. Innen meríti szókészletének majdnem 80%-át. A meglehetősen gyorsan változó nyelvnek ugyanakkor ez a legváltozóbb rétege. Meglepő dolog az, hogy a tolvajnyelvből, a diáknyelvből és az egyéb szaknyelvekből átvett szók mennyire meg tudják tartani a helyüket, a köznyelvi szók, elsősorban a szóösszetételek és a szólások, milyen gyorsan változnak.

b) A diáknyelvi szókinccs mintegy alapszókinccse az ifjúsági nyelvnek.

A Magyar Nyelvőr szinte megjelenésétől kezdve közöl diákszókat, diákszólásokat az egész ország területéről. Valószínűleg a figyelmet a XIX. század második felében megerősödő magyar regényírás hívta fel a diáknyelvre. Jókai Mór, Kuthy Lajos, Tolnai Lajos és mások a regényeikben elég gyakran felhasználják a diáknyelvi szókat, bár nagyobb mennyiségű szót csak Jókai közül az „És mégis mozog a föld” című regényében. Erre az időre már hazánkban is kialakul néhány híres iskolaközpont, s magával hozta diáknyelvre kialakulását. E csoportnyelv gyűjtője és megőrzője az 1890-es években megjelenő Tanulók Lapja című diákújság lesz. Ebben jelent meg először, s csak majd 1898-ban önálló kiadványként Dobos Károlynak „A magyar diáknyelv és szótára” című munkája. Dobos ismerteti meg az érdeklődőkkel a diáknyelv gazdag külföldi szakirodalmát, és szorgalmazza a hazai diákszókinccs felgyűjtését és tanulmányozását. Egymás után jelennek meg a szógyűjtések és rövidebb nyelvhelyességi, stilisztikai értékelések, de a diákság sajátos nyelvének szóalkotásmódjaival, eredetével, jellemzésével részletesebben nem foglalkozik szinte senki sem. Aki pedig foglalkozik vele, elsősorban az argó vonásait emeli ki. Benedek Károly a diákság különleges dialektusának nevezi a diáknyelvet (Nyr. 37: 26), Velledits Lajos szerint „link nyelv”, s a link szó jelentése: hazugság, félrevezetés. A tanulók egymás közötti tolvajnyelvre szerinte ez a nyelv (MNy. 13: 60, 91). Balassa József is a tolvajnyelvvvel együtt a titkos nyelvek közé sorolja: „különösen ott fejlődik erősebben s válik igazán titkos nyelvévé a diáknyelv, ahol a diákok nagyobb tömegben élnek együtt” (A magyar tolvajnyelvről — A magyar tolvajnyelv szótára. Bp. 1924. 34). Vajthó László (Nyr. 59: 219) és Bárczi Géza (MNy. 27: 287) a diáknyelv argó vonásait látják meg, és elsősorban argotikus jellegét emelik ki. Vajthó László nagyon erősen kritizálja az idézett helyen a diáknyelvet, „minden társadalmi osztály argotjának összetétele” szerinte ez a nyelv.

A diáknyelvből, amióta csak szógyűjtésekből valamennyire ismerjük, kimutathatók argó elemek, a budapestiből több, a vidéki városokból jóval kevesebb. Ennek a sajátos szókinccsnek a nagyobb része azonban mindig az iskolai életre vonatkozott. Nem akart sohasem a diákság titkos nyelvet teremteni magának, legfeljebb egy-egy igen kis számú csoportja. Ismerték és ismerik e szókinccset a tanárok, a felnőttek, s nem egyet ezek közül ők is felhasználnak a társalgási nyelvben. Matijevics idézett művében nagyon pontosan elkülöníti a diáknyelvet az argótól és a tolvajnyelvtől. Kimutatja azt, hogy a diáknyelv használói a diákok, a szókinccs használatának oka a pajkosság, a jókedv, a vidámság, a célja pedig tréfálkozás, hangulatkeltés, gúnyolódás, vagánykodás. Az argó használói a munkakerülők, csavargók, az alvilághoz tartozók, a közlés oka a romlottság, cinizmus, célja a titkolózás, a feltűnés;

a tolvajnyelv használói pedig a tolvajok, félelemből és titoktartásból használják sajátos szókincsüket (vö. i.m. 22). Rossz tanulók, csavargó diákok mindig voltak, akik feltűnési vágyból szívesen barátkoztak és szórakoztak városuk rossz hírű és csavargó fiataljaival, átvették azok szóhasználatát, és terjesztették az iskolában. Ha régi fegyelmi szabályzatokat tanulmányozunk, szinte valamennyi (az általam ismertek), tiltja a város rossz hírű és csavargó elemeivel a barátkozást, „mocskos” beszédjüknek a használatát. Jókai több regényében is a kicsapott diák bűnei között e tilalmak megszegése is ott szerepel (És mégis mozog a föld, Szép Mikhál stb.). A diákok nyelvét e tények miatt azonban nem tekinthetjük mindenestől argónak vagy tolvajnyelvnek.

Legutóbb Mizser Lajos állította össze a diáknyelv jellemző témaköreit (Nyr. 96:285). Az iskola intézményei, részei, a tantárgyak, a velük kapcsolatos felszerelések nevei, az osztályzatok, a bukás megjelölései, a tanítási órán történt események, az egyéb, órán kívüli iskolai tevékenységek megnevezései képezik ezeket. Szerves részei a diáknyelvnek az iskolában használt tulajdonnevek is, a becenevek, a tanulók és tanárok ragadványnevei, intézmények és helyek sajátos diáknyelvi elnevezései.

A diáknyelv is, mint a diákok csoportnyelve vagy szaknyelve, jórészt az ország egész területén egységes. Az azonos célok, az egyes iskolafajtákban az egységes művelődési anyag, az azonos iskolai körülmények, az egyforma vagy hasonló szórakozási módok és lehetőségek fűzik a diákságot egységes csoporttá ma már az iskoláskor különböző fokain. Igen erős a hatása az ifjúsági nyelvre, hiszen szinte minden fiatal valamilyen fokon, valamilyen formában, esti vagy levelező tagozaton tanul.

Szinte az egész ország területén az iskolát, a különböző iskolafajtákat ugyanazokkal a szavakkal nevezik meg: *tanház, isi, sulis, sulaj*, a főiskola *fősuli*, a középiskola *középsuli*, a gimnázium *gimi*, az iparitanuló iskola *inasgyetem, nasisuli* stb. Az igazgató *nagyfőnök, főnök, nagydiri, góré, seriff, főmajster, főmufti*, a helyettese *pótfej, kisdíri*, a tanárok *tancsik, okítók, mesterek*. A tantárgyak: *sírásóra* (írásóra); *tortaóra* (tornaóra); *tesis, teső, tornaszád* (tesnevelés); *tőci, tőri, tőrci, töresz* (történelem); *nyögtan, nyötan* (nyelvtan); *bio, biol, biosz, biológia* (biológia); *rémtan* (mérten); *főci, főcesz* (földrajz); *dögatan* (állattan); *matek, matesz* (matematika); *ruszki* (orosz); *rohadalom* (irodalom); *ábris* (ábrázoló); *kornyika* (ének); *statek* (statisztika); *duma* (világnézet); *kopogtatás* (gépírás); stb. A felelés: *felhívás keringőre, kóbor apácák vezércsele*. A jeles: *ötös, jelős*, a közepes: *közép, közepeske, középfinom, aranyközép, hárem*, a kettes: *proletár, proletárjeles* („Jó az a szegény proletárnak!”), *kettős, ketteske, stabil jegy* (talpa van, és nem billeg), az elégtelen: *tők, szög, szalmahúzó, dugó, gerenda, tűzifa, mennyezethorog, daci, cumó, gyufa, fa, karó, kampó, bunkó, pejko, csikó, elefánt, kanca, ló, csikanca, dekli, dákkó, zakó, tojás*, Aki sok elégtelent szerez, az *fásít*, aki még többet, az *teljesítette már az ez évi fásítási tervét*. Aki elégtelent kap, *bezüg, betököl, lovon megy haza*; a bukás *buksza*; aki megbukik, *lemaradt, elhasalt, bukfencezett*, azt *elhúzták, elrántották, kinyomták, kirúgták, megvágták, bevonták a betétlapját, visszatapsolták*. *Nyári egyetemre jár* az a diák, aki javítóvizsgára készül. *Buzgó mócsing* a szorgalmas diák; *gyalu* vagy *simaképu* a hízog, ő *rokkázik, pedálozik, hajtja magát*; a magoló *zubrizik, benyalja a leckét*; a gondolkodó, az okoskodó *filózik*; az a tanuló pedig, aki bevallja, hogy nem készült. *bedobja a törülközőt*. A diákotthon, a kollégium *kolasz, kolesz, kolis, koles, gettó, kóter, láger, apartman, vigvam*; az ott lakók a *kolisok, a kolisták*, az ott főzött ételek: *kaja ala kollégium, siló, tápszer, Petőfi leves* („Minek nevez-

zelek?"), *sportleves*, *BMV leves* („Bele minden vacakot!”), „*Valamit visz a víz*” (Zilahy egyik regényének a címe), *Leningrádleves* (Bevehetetlen, mint Leningrád volt a II. világháborúban), *menzaleves* (zöldségleves), *pojánk*, *tejbepipi* (tejbédara), *URH* (rizseshús), *robbantott csirke* (csirkepörkölt), *lófej* (paprikás főtt hús), *gyíkhús* (húskonzerv) stb.

A diáknyelv sok szavát lehetne még felsorolni, amely az iskolai, a diákotthoni életre vonatkozik. Minden diákvárosnak van több olyan szava, melyet csak ott ismernek és használnak.

c) A *tolvajnyelv* a köznyelv és a diáknyelv mellett a harmadik fő forrása az ifjúsági nyelvnek.

A magyar tolvajnyelv történetét, a szókinés eredetét, szóalkotási módjait, e szaknyelv megmagyarosodását tudományos alpossággal már többen megírták. Balassa József inkább nyelvhelyességi szempontból vizsgálta, és megmutatta a más csoportnyelvekre gyakorolt hatását (A magyar tolvajnyelvről — A magyar tolvajnyelv szótára. Bp., 1924.). Bárczi Géza megvizsgálta az eredetét, szóalkotási módjait (A pesti nyelv. MNy. 27: 228, 284; 28: 85), Kiss Károly pedig a mai tolvajnyelvi szókinés szóalkotási módjait, megmagyarosodását írta meg, és összeállította a szótárát (i.m. Bp., 1963). A régebbi szakirodalmat Bárczi Géza idézett művében részletesen ismerteti.

A tolvajnyelv szavai gyorsan elavulnak, és hamar átadják helyüket új szavaknak. A tolvajok csak így tudják megőrizni nyelvük titkosságát. Az ifjúsági nyelv szókinése is, legalábbis egyes rétegei eléggé változóak, de ez a változás nem a titkosságra törekvésből fakad. A csoporthoz való tartozást, a beavatottságot fejezi ki inkább. A nemzedékek változása is hozzájárul átalakulásához, fejlődéséhez. E különböző jellemzők ellenére is meglehetősen sok a tolvajnyelvi szó az ifjúsági nyelvben, sőt néha úgy látszik, mintha a számuk egyre szaporodna, mintha az ifjúsági nyelv legfőbb forrása éppen a tolvajnyelv lenne.

A vizsgálatot több dolog is nehezíti. A tolvajnyelvnek is ma már a legfőbb forrása a köznyelvi szókészlet. Onnan vesz át szókat más jelentésben. A kevés tolvajnyelvi szótár és a még kevesebb diáknyelvi szótár nem ad lehetőséget annak a kiderítésére, hogy egy-egy tolvajnyelvi és diáknyelvi szónak közös forrása-e a köznyelv, vagy a szó a tolvajnyelv közvetítésével került be az ifjúsági nyelvbe. A *beugró* a tolvajnyelvben is, az ifjúsági nyelvben is a belépődíjat jelenti, a *cica* mindkét változatban bizalmas megszólítása leánynak, nőnek, a *dögivel* jelentése: tömegesen, a *falhoz állít* becsap, a *feltör* előbbre jut stb. mind olyan szó, amelynek az egyik nyelvi rétegből a másikba az útja nagyon bizonytalan. Matijevics Lajos feltételezi azt, mivel az ilyen szavak jó része nem az iskolai életre vonatkozik, „az argóban keletkeztek, vagy abban vették fel a sajátos jelentést, s így kerültek át szókölcsonzással a tanulók nyelvébe” (i.m. 38). Ez a felfogás azonban csak a diáknyelvi eredetüket zárja ki, a diáknyelv pedig csak egyik forrása az ifjúsági nyelvnek.

A 60-as években az ifjúság nyelvhasználata nagy felháborodást váltott ki társadalmunkban, a felnőttek körében. Az újságokban és a folyóiratokban egymás után jelentek meg cikkek a rétegenyelv torz kinöveléseiről, izléstelen-ségeiről. Elsősorban a tolvajnyelvi átvételeket támadták. S mivel a nyelvi magatartás is része a teljes embernek, a szavak használata mögött a társadalom igazi értékeinek a megvetését, cinizmust láttak. (Grétsy — Kovalovszky: Hogyan beszél a mai ifjúság? Nyr. 89: 139; Boros Tiborné: Zsargon és

magatartás. Nyr. 89:147, Köznevelés 1975/2.3; Szende — Károly — Soltész: A szép magyar nyelv. 1967. 167—8; Fischer: Hogyan beszélnek a fiatalok? Élet és Irodalom 1974. jún. 29; Szűts: Argó és írói nyelv. NytudÉrt. 83. sz. 605; Bencédy: Nyelvművelő tanácsok. 1968. 28—9 stb.)

Az ifjúsági nyelvnek a tolvajnyelvi szókkal tele változata azonban korántsem annyira elterjedt, mint sokan gondolják. Általában az ifjúság körében használatuk mértéke függ az érzelmi állapottól, továbbá attól, hogy a beszélő milyen csoporthoz tartozik. Az bizonyos azonban, hogy ezeket a szókat a fiatalság ismeri, s az ifjúsági nyelvnek a legnagyobb bűne az, hogy átmeneti e szavak egy részét a köznyelvbe. A *hantál, dumál, halandzsa, pasas, frász, fuccs* stb. szók is valaha tolvajnyelvi szók voltak, s a diáknyelv közvetítésével kerültek át a társalgási nyelvbe.

1973-as, 1974-es gyűjtésemben még csak száz körül van azoknak a szavaknak a száma, amelyekről a tolvajnyelvi eredet kimutatható. Az 1977-es, 78-as években az ország nagyon különböző helyeiről származó főiskolai hallgatók útján végeztetett gyűjtésekből 452 szerepel Kiss Károly tolvajnyelvi szótárában is. Budapesti hallgatóim gyűjteményében több mint 350, a pécsi és miskolci hallgatók gyűjteményében 262 tolvajnyelvi szó van, a debreceni, esztergomi, kaposvári, komlói hallgatók jóval kevesebbet jegyeztek fel. Arra is fölfigyelt több hallgatóm, hogy az üzemekben dolgozó fiatalság nyelvében sokkal több a tolvajnyelvi szó, mint az iskolai tanulók nyelvében. Egyik miskolci gyűjtőm azonban megjegyezte azt, nem lehet így általánosítani, ugyanis egyik-másik diák szóhasználata „bármely tolvaj becsületére válna” (az ő megjegyzése).

Egy csokornyai a minden gyűjtőmnél feljegyzett szavakból: *ablak, alma, almás, andris* (rendőr), *apák napja, apafej, apák boltja, áru* (nő), *átdob, átráz, átver, bagózni, balek, balhé, bedülni, begyulladni, beköp, bemárt, benne van a buliban, bepaliz, betintáz, bige, bigyó, broki, bukni valakire, bula, burkol, buzi, cucc, cuki, csaj, csasz, csehó, csór, csöves, csövez, csuka, csurglizni, delta, didi, dilis, diliház, dög, drót, duma* stb.

E szavak egy része ma már a társalgási nyelvnek is szinte szerves része.

d) A sportnyelvből vett kölcsönzések. A sport szaknyelvéből vett, illetve a sport nyelvének közvetítésével az ifjúsági nyelvbe került szavak száma az utóbbi években hirtelen megnőtt. Az sportolás, a sport iránti érdeklődés, továbbá a sportolókkal való barátkozás magyarázza e szókinés terjedését. Természetesen az ifjúsági nyelvbe ezek a szók is jelentésváltozással kerülnek át. Igen szemléletes kifejezések, s ezért nyerik meg a fiatalság tetszését. A legtöbb szó értékű átvétel szó szerkezet vagy kifejezés, csak ritkán a szó magában. Ez utóbbiak viszont a köznyelvben többnyire csak szó szerkezettel vagy kifejezéssel adhatók vissza. Példák: NB I-es *nő* (csinos és szép nő), *szerelés* (ruházat), *csuka* (cipő), *kipeccáz, kihorgász* (a tanár kihív valakit felelni), *bedobja a törülközőt* (bevallja, hogy nem készült), *kibekkelí a felelést, átpasszol, nem tud labdába rúgni nálam* (nem tetszik nekem), *taccsot dob* (hány), *leütötte a lécet* (megbukott), *a csapásszámot fokozni* (gyorsabban enni), *van még egy dobásom* vagy *még egy menet hátra van* (még van valami lehetőség), *kiesett a formából* vagy *kiesett a vinkliből* (elfásult), *eddzünk!* (menjünk táncolni) stb.

e) A műszaki szavak nyelve, a technika nyelve a forrása a következő szóknak: *bilux* (szem), *lokátor* (fül, nagyfülű) *sárhányó* (láb), *ütköző*,

lőkhárító (mell), *futómű* (láb), *tankol* (iszik), *turáztassuk a torkunkat* (igyunk), *jó a karosszériája* (jó az alakja), *jó a futóműve* vagy *alváza* (szép lábai vannak), *bevonták a betétlapját* (megbukott), *kilazították* (kirúgták), *lerobbant* vagy *le van robbanva* (kimerült), *kiszáradt belőle a benzin* (elfásult), *szórmercedesz* vagy *zabmerci* (lovas kocsi), *egy hullámhosszon vagyunk* (egyetértünk), *leföldeli az antennát* (nem hall), *tranzisztoros* (kislány nagy konttyal), *ampervadászok*, *amperbohócok* vagy *fázisbuzik* (a villanszerelő szakközépiskolások), *olajbűvölők* vagy *olajtündérek* (a gépészeti szakközépiskolások), *buzgárok* vagy *csövesek* (a vízvezetékszerelő szakközépiskolások) stb.

A műszaki szaknyelvekből átvett szavak száma az utóbbi években nőtt meg. Az ifjúság érdeklődése elsősorban az autó, a rádió és a televízió iránt igen nagy. A technika nyelvéből átvett szavak eredeti jelentésükben jórészt ezekkel kapcsolatosak.

f) **Átvételek egyéb szaknyelvekből és rétegnyelvekből.**

A katonanyelvből: *kopaszok* (az elsősök), *terepjáró* (cipő), *betonfejű* (buta), *megszuhint* (megérint), *lakti* (laktanya), *slapek*, *slapci* (katona); a színház nyelvéből: *jelenés* (találka), *visszatapsolták* (évismétlésre bukott); a kártyások nyelvéből: *veszi a lapot* (megértette), *a partiban az ászt vinné* (első lenne), *kihívja egy partira* (verekedni akar), *passz* (kész); a népnyelvből: *surmó*, *gönc*, *battyog*, *megáll benne az ütő*, *odasóhajt*, *nyakolaj*, *pampula*, *lepényleső*; stb.

4. Az ifjúság nyelvében igen szép számmal fordulnak elő idegen szók. A tolvajnyelvi átvételek között különösen sok van. E szavak történetét Szilágyi Ferenc dolgozta fel (A magyar szó regénye. Bp. 1972. 130—34). A *csaj*, *melő*, *pia*, *haver* és társaik a legrégebbi átvételek, és a rokon értelmű szók nem tudják őket kiszorítani.

Más szavakat közvetlenül vett át idegen nyelvből ifjúságunk. Az orosz nyelvből: *pityorka* (jeles), *csaszi* (óra), *vinó* (bor), *ócseny* (jó), *szpasziba* (köszönöm), *harasó* (jó), *da* (igen); német átvételek: *ja*, *fater*, *muter*, *grószfater*, *grószmuter*, *lahol*, *laheszol* (nevet), *srejbol*, *stirel*, *hejl*, *sluszt csinál*, *auf vider kukucs* (vizontlátásra), *strassze* (út), *danke* (köszönöm); angol átvételek: *oké*, *heló*, *báj*, *báj-báj*, *gud*, *jard*, *tinédzser*, *tenksz*, *tenk ju*, *meni tenksz*, *pliz*, *vi*, *jesz*, *ó jesz*, *nó*, *mani*, *steksz*, *dollár*, *font*, *alrájt*, *apartman*, *vigvam*, *serif*, *sztrit*, *görl*, *men*, *bárd* (férfi), *jegymen* (kalauz) stb. A pénzneveket más nyelvekből is átvette a fiatalság: *piászter*, *ruppó*, *pezó*, *frank*. Nagyon szereti használni a becenevek idegen változatait. A fiatalságra a 60-as években annyira jellemző nyugatimádat sokasította meg ennnyire az idegen szavakat.

5. Az ifjúsági nyelv a köznyelvből, a csoportnyelvekből és az idegen nyelvekből veszi át sajátos szókincsét, legtöbbször az egyes szavakat más jelentésben, s igen gyakran más alakban is. Nyelvünk szóalkotási módjai közül elsősorban a szóösszetételt és a szóképzést használja fel arra, hogy szavai minél újszerűbbek, kifejezőbbek legyenek. Különösen szereti a játékos szóképzést, de a szóalkotásnak egyéb játékos, a köznyelvben ritkábban előforduló formáit is felhasználja. Kovalovszky ezt tartja az ifjúsági nyelv értékének, szerinte „ezek az értékek — főleg nyelvészeti szempontból — mentik és ellen-súlyozzák az ellenszenves, káros vonásokat” (Nyelvfejlődés — nyelvhelyesség. Bp., 1977. 124).

a) *A szóösszetételek.* Az összetett szavak száma igen nagy az ifjúsági nyelvben. Az egyes összetevők nagy része önmagában közömbös jelentésű, s nincs kapcsolatban a létrejött új szóval, amely gyakran igen erős érzelmi tartalom hordozója. Gyakran a köznyelvi összetétel kap új jelentést, de még gyakoribb az, hogy olyan szavakat kapcsol össze az ifjúság, amelyek jelentésük miatt egymás mellé nem kerülhetnek. Az is előfordul, hogy köznyelvi szóösszetétel elő- vagy utótagja helyett annak rokon értelmű párja szerepel, s így még erősebb stilisztikai hatást kelt az új szó. Gyakori az olyan szóösszetétel is, amelynek elő- vagy utótagja megváltozott alakban szerepel a szóösszetételben. Gyakori a szokatlan igekötő-használat. Az összetételek zöme alárendelő összetétel. Példák: *kuklyuk* (szem), *benzinkecske*, *csőszamár*, *tanház*, *verébkolosszus*, *cérnaegyetem*, *ragyagyomláló*, *macskabenzin*, *apatej*, *szobalövedék* (tarhonya), *lármaláda*, *csontlevestöltelék* (sovány ember), *szűnyogcsödör*, *dilikokárda*, *észgyár*, *kenyérgőzös*, *zabdízel*, *szórdízel*, *proletárszendvics*, *mamutvita*, *sódercsere*, *jegymen* (kalauz), *szájlengetés*, *szőnyegcirkáló* (tacsikó), *gumifaültetvény*, *tejsárdá*, *hájtorny*, *gőzkoca*, *tetűpuska*, *bezüg*, *összecsókolóznak*, *kibuliz*, *hazavág*, *betörülködik*, *lepang*, *lelomboz*, *lepustul*, *leájul*, *megdumál*, *fölpörög* stb.

b) *A s z ó k é p z é s.* A fiatalság nagyon kedveli a kicsinyítő és a játékos képzőket. Ezek többnyire a megrövidült szótőhöz vagy az összetételek megrövidült elő- vagy utótagjához járulnak. Ugyanazzal a képzővel egyformán képez szókat igéből és névszóból. Példák: *fura*, *bicaj*, *sulaj*, *cigi*, *cuki*, *spéci*, *vili*, *dősz*, *diri*, *difi*, *bizti*, *paci* (pacák), *fati*, *muti*, *pasi*, *hapi*, *isi*, *tes*, *csini*, *kősz*, *szivi*, *vityi*, *gyaki*, *ubi*, *furi*, *kósi*, *nyaki* (nyakkendő), *oszt* (osztályfőnök), *tőrci*, *főci*, *naci* (nadrág), *nonáci*, *ruci* (ruha), *nacó*, (nadrág) *prémcsi*, *docsi*, *dolcsi*, *ircsi*, *vilcsi* (világos), *dumcsi*, *rendicsék*, *maflicsék*, *trabicsék*, *colinger*, *farmó* (farmer), *bratyó*, *retyó*, *tesó*, *puló*, *venyóc*, (venyige = láb) *linkóci*, *stekó* (stex), *spinkóci*, *spinkó*, *fizu*, *cicu*, *mamu*, *papu*, *figyul* (figyel), *mahuci*, *mamuci*, *papuci*, *mamuli*, *papuli*, *macskulinkó*, *ficek* (fix), *matek*, *pasek*, *hapek*, *satyak*, *cerka*, *csajka* (csaj), *cajka*, *komika*, *papucika*, *anyóka*, *colos*, *dilis*, *stikkés*, *deltás*, *faris* (farmer), *kondis*, *gyaksi*, *nyaksi* (nyakkendő), *hapsi*, *anyus*, *ciclus*, *papus*, *muksó*, *bratesz*, *dugesz*, *kolesz*, *furesz*, *gatyesz*, *tyukesz*, *gubesz*, *vilesz*, *retyesz*, *fajesz*, *vagesz*, *fizosz*, *biosz*, *tagosz*, *koksz* (kontyos), *figyusz* (figyel), *fratrusz*, *haverusz*, *nasztó*, (nadrág) *robizik*, (robotol) *korizik*, *gőrizik*, *klotyó* (klozet), *dotyi*, *hombárfejű*, *hájfejű*, *gyíkfejű*, *lőcslábú*, stb.

c) *S z ó r ö v i d í t é s é s s z ó c s o n k í t á s:* *pősz*, *prof*, *labor*, *polgazd*, *fizkém*, *huli*, *tré*, *caj*, *cajgli*, *col*, *ne pim* (ne pimaszkodj!) stb.

d) *E l v o n á s:* *zaba*, *pia*, *kaja*, *klasz*, *légyszi* stb.

e) *M o z a i k s z ó:* *hábé*, *hőfő* stb.

f) *S z ó v e g y ű l é s:* *zacsdálni* (zabálni + csócsdálni), *kérdeklődni* (kérdezni + érdeklődni) stb.

g) *J á t é k o s s z ó f e r d í t é s e k:* *sírásóra*, *tortaóra*, *rohadalom*, *kamu rémtan*, *sejhaj*, *senék*, *köszvény* (köszönöm), *melódia* (meló), *janicsár* (ő a jani) stb.

i) *S e l y p í t v e e j t é s:* *cak*, *frötty*, *tuk* (tyúk) stb.

¶ **6.** E szóalkotási módok felhasználásán kívül fiatalságunk igen sok hangutánzó és hangulatfestő szót hozott létre: *dumdum* (honvédelmi ismeretek), *karattyol*, *összeröffen*, *süsü*, *rötyi*, *retyó*, *klotyó*, (WC) *krehács*, *durrancs*, *tappancs*, *hebrencs*, *habaj*, *hepaj*, *locsifcsi*, *halihó*, *dummáj-dummáj* (gitár), *csörög*, *löttyögés*, *csoszogás* (tánc), *sumák* (halandzsa), *susmus*, *durmol*, *kuksizik*, *surpákol*

(takarit), *elhappol*, *elhupál*, *gyagyás*, *gyamarin*, *gyagyarek* (buta), *tüte*, *tütü*, *retyesz* stb.

7. A fiatalságnak az az egysége, amelyet a serdülő- és az ifjúkor lelkiállatának hasonló vonásai, a 60-as évek társadalmi helyzete és a beatzene hozott létre, s amely megteremtette a maga sajátos nyelvhasználatát, az utóbbi két-három évben felbomlóban van, elkezdődött az ifjúság csoportokra szakadása, mégpedig aszerint, melyik csoport melyik beategyüttes híve. Természetesen nem egyszerűen csak arról van szó, hogy valakinek melyik beategyüttes tetszik, hanem arról is, hogy milyen társadalmi réteghez tartozik, és milyen az életformája. Tulajdonképpen ezek sodorják, viszik az egyént valamelyik együttes vonzáskörébe. Egyre feltűnőbbé válik a mai 13–17 évesek igen nagy tömegeinek a kiválása, és az ún. kemény punkzenéhez való sodródása. Viseletben is elkülönülnek, nyelvben is. A nyelvhasználatukra jellemző a sok trágár szó és a sok idegen szó. Idegen szavaikat azonban nem az angol nyelvből merítik, ahonnan ez a zene származik, hanem a cigány nyelvből, ugyanis azoknak az együtteseknek, amelyekhez vonzódnak, a tagjai cigányok. (Vö. Kőbányai János nyilatkozta a televízió 1979. július 9-i „A nyelv világa” c. műsorában.)

Bachát László